

Терещенко Г. М.,

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу фінансових ринків
Науково-дослідного фінансового інституту
Академії фінансового управління Міністерства фінансів України,

Мусатова Т. А.,

науковий співробітник відділу фінансових ринків
Науково-дослідного фінансового інституту
Академії фінансового управління Міністерства фінансів України

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Досліджено питання розвитку вітчизняного страхового ринку. Виокремлено проблеми функціонування страхового ринку та визначено напрями його подальшого розвитку. Окреслено шляхи вдосконалення особистого страхування, страхування професійної відповідальності та недержавного пенсійного страхування. Розглянуто перспективи розвитку українського страхового ринку в умовах глобалізації.

Ключові слова: страховий ринок, страхування, страховий продукт, недержавне пенсійне страхування.

Розвиток страхового ринку важливий для України з огляду на його соціальну значущість і меншу розвинутість порівняно з іншими сегментами вітчизняного фінансового ринку. Багато в чому це пояснюється тривалим періодом ігнорування цього ринку регуляторами фінансового ринку; виходом “слабких гравців”; обмеженнями, що поширюються на страховиків щодо виконання ними інвестиційної функції та ін. З огляду на те, що розроблені принципи та технології ведення страхової справи у більшості країн світу довели свою ефективність, вважаємо за доцільне визначити тенденції розвитку страхового бізнесу і виокремити цінний досвід інших країн для запровадження його в Україні.

Особливої актуальності означена проблема в Україні набуває у зв'язку з подальшою лібералізацією фінансових ринків, що зумовлює появу потужних іноземних страхових компаній і, відтак, необхідність забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних страхових компаній; зниженням якості життя, що потребує відпрацювання питань страхування життя, медичного та пенсійного страхування; підвищенням рівня волатильності підприємницького середовища, у тому числі у страховому бізнесі, що вимагає посилення регулювання і підвищення рівня менеджменту в фінансових інституціях.

Серед нагальних проблем ринку страхових послуг України можна виокремити: недостатню взаємодію державних органів регулювання фінансових ринків загалом і страхового зокрема; порушення прав споживачів страхових послуг і відсутність кваліфікації правопорушень; низьку якість послуг; обмежену можливість інвестування страхових резервів; суперечливість і недосконалість законодавства у сфері ліцензування, реєстрації та здійснення контролю за діяльністю страхових компаній; проблеми законодавчого

характеру, що перешкоджають розвитку пенсійного страхування, обов'язкового медичного страхування, а також недосконалість правової бази страхування аграрних ризиків; слабку нормативно-правову базу діяльності страхових посередників, актуаріїв та аварійних комісарів і низьку якість послуг, яку вони надають; проблеми оподаткування страхових компаній (податковий арбітраж), перестраховання.

Однією з найгостріших проблем вітчизняної галузі страхування є формування системи недержавного соціального страхування, зокрема медичного, пенсійного та страхування життя.

Нині вітчизняна сфера медичного обслуговування не має можливостей скористатися перевагами ринкової економіки. Головна проблема галузі – невідповідність обсягів коштів, які спрямовуються з офіційних джерел на її фінансування, обсягам наявних потреб. Сучасний рівень фінансування української медицини є недостатнім і не створює передумов для надання якісної медичної допомоги населенню, особливо соціально незахищеним його верствам. Наша країна витрачає на охорону здоров'я близько 3 % ВВП, тоді як США – 11–14, Німеччина – 10–11 %. Державне фінансування медицини в Україні у 2009 р. у розрахунку на одну фізичну особу становило 90 дол. США, що у 60 разів менше, ніж у США, у 30–40 разів менше порівняно з країнами Євросоюзу та у 7–12 разів менше, ніж у найближчих сусідів – Молдови, Білорусі, Росії, Польщі.

Величезні обсяги має тіньовий сектор системи охорони здоров'я. За оцінками експертів, в Україні обсяг коштів, які використовуються передусім для неофіційної оплати медичних послуг безпосередньо населенням, становить близько 30 млрд грн щороку.

Досвід більшості розвинутих країн доводить, що добровільне медичне страхування може успішно розвиватися як доповнення до державного фінансування охорони здоров'я та обов'язкового медичного страхування, забезпечуючи додаткові сервісні медичні послуги та розширюючи фінансові можливості галузі. Перехід вітчизняної медицини на страхові засади зумовить позитивні зміни в механізмі фінансування галузі, що забезпечить доступність медичних послуг та їх функціональність.

Важлива соціальна роль страхування також проявляється при довгостроковому страхуванні життя, яке фактично є одним з основних елементів пенсійного забезпечення, стабілізатором соціально-політичного життя держави, що надає громадянам спокій і впевненість у майбутньому. У розвинутих країнах світу близько 90 % населення мають поліси довгострокового накопичувального страхування. Наприклад, у Німеччині на 82 млн жителів в обігу перебувають понад 120 млн полісів накопичувального страхування. З економічної точки зору, страхування життя, особливо його довгострокові види, є стрижнем економіки розвинутих держав, джерелом довгострокових інвестицій: у Західній Європі воно становить 50–60 % від загального обсягу страхування, у країнах Східної Європи – 40 %.

Питання розвитку страхового ринку в Україні досліджували багато вчених, зокрема В. Д. Базилевич, О. Д. Заруба, С. С. Осадець, Ю. М. Уманців, В. М. Фурман та ін. Утім до сьогодні актуальним залишається пошук науко-

во обґрунтованих шляхів удосконалення політики розвитку вітчизняного страхового ринку.

Метою статті є дослідження динаміки та тенденцій розвитку вітчизняного ринку страхових послуг, виокремлення проблем розвитку та регулювання, а також розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо шляхів удосконалення функціонування та державного регулювання ринку страхових послуг.

Останніми роками в секторі страхування України відбулися швидкі структурні зміни, які зумовили високий рівень інноваційного розвитку. Водночас важливість державного регулювання страхової галузі істотно підвищилася у зв'язку зі світовою фінансовою кризою, яка вплинула й на український страховий ринок, оскільки в подібних умовах державне регулювання набуває особливого значення: вчасне реагування держави на кризові явища значно послаблює їх негативні наслідки для економіки й держави загалом.

До 2008 р. класичний страховий ринок України динамічно розвивався, демонструючи щорічний приріст на рівні 30–40 %. Активне банківське кредитування надавало страховикам можливість реалізовувати перспективні та довгострокові проекти, стрімко розвивати регіональні мережі, налагоджувати систему навчання персоналу. У 2008 р. вітчизняний страховий ринок в умовах посиленої конкуренції не втрачав своїх позицій і мав можливість у подальшому нарощувати потенціал, поглиблюючи європейську інтеграцію, проте вплив світової фінансово-економічної кризи у другій половині 2008 р. призвів до уповільнення темпів зростання основних показників його діяльності.

Для подолання наслідків фінансової кризи розробляються нові ідеї та антикризові заходи щодо управління компаніями. Ситуація та перспективи розвитку страхового ринку, безумовно, залежать від обраної стратегії розвитку страховиків, але також значною мірою від ефективності антикризових заходів, які має вжити держава.

Головними проблемами, що стримують розвиток вітчизняного ринку страхових послуг, є: недосконалість нормативно-правової бази у сфері страхування; недостатність інституційної спроможності для розвитку окремих видів страхування; низька платоспроможність потенційних споживачів страхових послуг; невисокий рівень довіри до інституту страхування (зокрема, через відсутність якісних страхових продуктів, факти шахрайства та нехтування правами страхувальників з боку страховиків, брак інформації про страхові компанії та послуги, які вони надають); обмеженість можливостей для інвестування страхових резервів.

Дотепер не створено законодавчих засад для впровадження інвестиційного та обов'язкового медичного і пенсійного страхування. Нерозвинутими залишаються такі сфери страхування, як аграрні, екологічні та катастрофічні ризики. Рівень капіталізації більшості страхових компаній вкрай низький. Існує недобросовісна конкуренція (демпінг) щодо тарифікації окремих видів страхових послуг. Недосконалим залишається нормативно-правове врегулювання діяльності страхових посередників, актуаріїв та

аварійних комісарів. Не сформовано ефективний механізм досудового захисту, не працює інститут страхового омбудсмена.

Наголосимо, що одним із головних чинників успішного розвитку вітчизняного ринку страхування є зважене й ефективне його регулювання. Необхідна постійна адаптація механізмів та інструментів державного регулювання до вимог сьогодення, зважаючи на очікування майбутніх подій, визначених на основі тенденцій розвитку вітчизняного ринку страхування і з урахуванням зарубіжного досвіду в цій сфері.

Державне регулювання страхової діяльності становить систему заходів і методів, здійснюваних на правовій основі з метою визначення рамок і правил функціонування страхового ринку й діяльності страхових компаній на ньому¹.

Основними формами прояву регулюючої функції держави у сфері страхування є прийняття законодавчих актів, які регулюють страхування, запровадження в інтересах суспільства й окремих категорій його громадян обов'язкового страхування, проведення спеціальної податкової політики, установлення пільг (стягнень) страховим компаніям для стимулювання (обмеження) такого виду діяльності, а також створення особливого правового механізму, який би забезпечував нагляд за функціонуванням страхових компаній.

Державне регулювання страхової діяльності може здійснюватися шляхом проведення політики обмежень та політики стимулювання. Державна політика обмежень у сфері страхування полягає: в установленні правил ліцензування, розміщення страхових резервів; визначенні мінімального розміру статутного капіталу страхової компанії; запровадженні обґрунтованих тарифів для обов'язкового страхування; організації контролю уповноваженими державними органами за додержанням учасниками страхового ринку норм і правил законодавчих актів і накладанні санкцій за їх невиконання.

Державна політика стимулювання у сфері страхування поширюється на макроекономічну сферу та власне фінансовий сектор. У сфері макроекономіки державна політика стимулювання полягає в забезпеченні платоспроможності потенційних страхувальників, тобто створенні умов для оплати праці й пенсійного забезпечення на належному рівні, для прибуткової діяльності суб'єктів господарювання. У фінансовій сфері державний вплив виявляється у стимулюючому оподаткуванні й пільговому кредитуванні страхових компаній, створенні сприятливого інвестиційного клімату для страховиків, запровадженні обов'язкових видів страхування й забезпеченні добросовісної конкуренції на страховому ринку.

Незважаючи на дієві кроки у напрямі підвищення рівня державного управління та регулювання страхового ринку (зокрема, ухвалення Концепції розвитку страхового ринку України до 2010 року²), системі державного

---

¹ Страхування : підручник / за ред. В. Д. Базилевича. — К. : Знання, 2008. — 1019 с.

² Про схвалення Концепції розвитку страхового ринку України до 2010 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.08.2005 № 369-р [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/369-2005-%D1%80>.

регулювання страхового сектору України бракує стратегічного підходу до реформування страхового ринку.

На нашу думку, доцільно розробити і прийняти Стратегію розвитку страхового ринку, яка містила б конкретну програму та план заходів щодо її виконання за всіма напрямками структурних реформ.

Метою Стратегії має бути подальший розвиток системи страхування, спрямований на посилення ролі страхування у системі фінансових відносин як механізму захисту інтересів держави, громадян та суб'єктів господарювання, а також загалом підвищення якості страхових послуг.

Досягнення цієї мети потребує вирішення таких завдань: посилення стабільності та надійності вітчизняного страхового ринку; надання поштовху розвитку особистого страхування; подальша розбудова розвинутої інфраструктури страхової галузі; стимулювання створення нових страхових продуктів, покращання якості страхових послуг та розширення їх переліку; вдосконалення форм та методів страхового нагляду за діяльністю суб'єктів страхової діяльності з урахуванням досвіду ЄС; забезпечення гарантій захищеності внесених громадянами страхових премій за договорами страхування та їхніх прав на одержання страхових виплат; розроблення державної політики у сфері страхування, зокрема щодо підходів до підвищення ефективності обов'язкового страхування; чітке законодавче визначення кола учасників страхового ринку, сфери їх діяльності, прав та обов'язків; підготовка та підвищення кваліфікації спеціалістів у сфері страхування; сприяння впровадженню сучасних технологій у сфері інформатизації страхової справи; підвищення страхової культури та фінансової грамотності учасників страхового ринку; забезпечення стимулюючого режиму оподаткування для потенційних страхувальників; формування ефективних інститутів досудового захисту прав страхувальників; забезпечення прозорості інформаційного середовища ринку страхових послуг.

Українська федерація ubezpieczenia (УФУ) завершила роботу над власним проектом Стратегії розвитку страхового ринку України на 2012–2020 роки³, метою якої, на думку розробників, є відродження первинної ролі страхування як суспільно корисної функції захисту майнових інтересів громадян, суб'єктів економічної діяльності та держави на основі розбудови конкурентоспроможного, відкритого, платоспроможного, оснащеного найсучаснішими інфраструктурою, технологіями страхового ринку, з привабливим та широким асортиментом якісних страхових послуг та інструментів, гарантованим рівнем захисту прав споживачів та сучасними методами регулювання і нагляду із залученням інститутів саморегулювання. В УФУ прийнято рішення ініціювати широке обговорення Концепції із залученням органів державної влади, представників інститутів громадянського суспільства, що діють у фінансовому секторі, міжнародних організацій та експертів⁴.

³ Стратегія розвитку страхового ринку України на 2011–2020 роки / Українська федерація ubezpieczenia [Електронний ресурс] Режим доступу: http://ufu.org.ua/ua/about/activities/strategic_initiatives/5257.

⁴ Там само.

Крім того, подальшого вдосконалення потребує нормативно-правова база, що передусім передбачає розроблення й ухвалення низки законодавчих актів, які спрямовані на розвиток вітчизняного страхового законодавства, зокрема щодо перестраховання, діяльності страхових посередників (яка б стосувалася й діяльності агентів), фонду гарантування страхових виплат. Необхідно також удосконалити законодавство зі страхування життя, медичного й пенсійного страхування (шляхом розроблення Законів України “Про систему соціального страхування та соціального забезпечення”, “Про Державну страхову компанію”, підзаконних актів щодо впровадження механізмів професійного страхування, страхування в системі зовнішньоекономічної діяльності), діяльності товариств взаємного страхування тощо. Насамперед для уникнення суперечностей у нормативно-законодавчій базі доцільно прийняти Страховий кодекс України, в якому б урегулювалися всі спірні питання розвитку страхового та пенсійного забезпечення.

Важливим завданням державного регулювання є оптимізація співвідношення між обов’язковим та добровільним страхуванням. На сьогодні Законом України “Про страхування” від 07.03.1996 № 85/96 ВР закріплено 43 види обов’язкового і 22 види добровільного страхування. У міжнародній практиці таке співвідношення, як правило, є протилежним. Тож з упевненістю визначити, яка саме кількість обов’язкових видів страхування оптимальна для нашої країни, досить складно. У практиків і науковців існують різні думки стосовно доцільності використання й кількості видів обов’язкової форми страхування: одні вважають за необхідне скоротити їх число до 13, інші – навпаки, збільшити у зв’язку з їх вагомих суспільним значенням.

При встановленні переліку видів обов’язкового страхування можна спиратися на переваги та недоліки, які зумовлює їх запровадження.

До переваг належать: зменшення видатків державного бюджету за покриттям деяких видів ризиків; залучення населення до страхування та підвищення його страхової культури; забезпечення громадян від безтурботного ставлення до ризиків, які вони недооцінюють та які можуть завдати серйозної шкоди третім особам; неможливість виключати деякі ризики з системи добровільного страхування і підтримання рівноваги на ринку страхування загалом; розвиток державних механізмів регулювання фінансового сектору; можливість досягнення взаємоконтролю та взаємозв’язку між органами регулювання різних секторів фінансового ринку.

Недоліками запровадження обов’язкового страхування є: створення певних труднощів при здійсненні операцій перестраховання в інших країнах через часто завищені мінімальні вимоги до обов’язкового страхування; підвищення рівня бюрократизації та корупції (протегування певних страховиків, установлення додаткових умов ліцензування тощо) скасування чи значне обмеження правила обов’язкового страхування повноважень страховика щодо запобігання страхувальником заподіяння шкоди, тобто превентивних заходів; негнучкість, що не сприяє реальній оцінці відповідних ризиків; потреба в додаткових витратах як із боку державних органів, так і страховиків при контролі дотримання виконання вимог обов’язкового страхування (наприклад, останні повинні повідомляти відповідні державний

орган чи установу про те, що договір страхування припинено, або надати докази його поновлення); нівелювання почуття персональної відповідальності, що сприяє шахрайству; отримання користі від обов'язкового страхування лише в разі здійснення суворого контролю застрахованих ризиків, як при добровільному страхуванні; ймовірність ухвалення судами несприятливих рішень щодо ступеня відповідальності застрахованої особи, оскільки страхове відшкодування все одно буде виплачено страховиком.

Одним із пріоритетних напрямів державної політики є подальше вдосконалення основ здійснення обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів, зокрема спрощення процедури врегулювання збитків, вжиття заходів щодо створення та забезпечення функціонування системи обміну інформацією.

Напрями удосконалення страхування професійної відповідальності. Будь-яка професійна діяльність пов'язана з ризиком завдання шкоди третім особам і/або ризиками виконання посадових обов'язків. Ненавмисні упущення, помилки, яких припустилися під час виконання професійних обов'язків, можуть призвести до заподіяння майнової шкоди клієнтам, ураження здоров'я відповідних сторін. Розвиток промислового виробництва, ускладнення технологічних процесів стали причиною підвищення рівня виробничого травматизму та професійних захворювань. Страхування професійної відповідальності має захистити майнові інтереси страхувальника, пов'язані з його обов'язком відшкодувати шкоду, заподіяну третім особам під час здійснення професійної діяльності, і водночас захищає інтереси третіх осіб згідно з нормами цивільного права.

Відповідальність за помилки або упущення, що їх припустилася особа під час виконання професійних обов'язків, базується на законодавчих та нормативних актах, які регламентують зобов'язання сторін у певній сфері діяльності. Основу професійної відповідальності становить порушення контракту між професіоналом і клієнтом щодо надання послуг. Зауважимо, що в європейській практиці відповідальність поширювалася спочатку лише на осіб, котрі перебували з професіоналом у договірних відносинах. Сучасне тлумачення охоплює й відповідальність за шкоду, заподіяну професіоналом третій стороні.

Страхування відповідальності роботодавця пов'язане з наданням страхового захисту на випадок пред'явлення страхувальнику працівниками вимог про відшкодування майнової шкоди, завданої їм життю, здоров'ю в результаті нещасного випадку чи професійного захворювання. Укладання договору страхування надає можливість захистити майнові інтереси роботодавця, пов'язані з його обов'язком компенсувати шкоду, заподіяну життю та здоров'ю робітників, постраждалих на виробництві, та інтереси робітників, яким завдана шкода буде відшкодована.

Страхування відповідальності товаровиробника спрямоване на захист інтересів як товаровиробників*, котрі несуть відповідальність за якість реа-

---

* Поняття "товаровиробник" стосується не тільки безпосереднього виробника товарів, а й постачальників, імпортерів, продавців, які також несуть відповідальність перед споживачами.

лізованих товарів/послуг, так і споживачів, які можуть постраждати внаслідок їх споживання.

Особливої уваги в Україні потребує страхування професійної відповідальності за якість наданих медичних послуг, предметом якого є ненавмисна помилка лікаря (застрахованої особи) при наданні медичних послуг, зокрема: при встановленні діагнозу захворювання; при проведенні курсу лікування; при оформленні призначень і рецептів; при ненавмисному скороченні термінів стаціонарного або амбулаторного лікування. За встановленою практикою страховик бере на себе матеріальну відповідальність у страховому випадку за шкоду, заподіяну здоров'ю пацієнта, або у разі його смерті; відшкодовує витрати з попереднього з'ясування обставин і ступеня вини лікаря (послуги експерта); здійснює витрати з ведення справ за страховим випадком у судових органах.

Страхування професійної відповідальності здійснюється у добровільній та обов'язковій формах. У багатьох країнах воно має обов'язкову форму.

Вважаємо, що відповідного нормативно-правового забезпечення та узгодження з чинною європейською й міжнародною практикою регулювання потребують такі питання: страхування професійної відповідальності окремих категорій осіб (лікарів, забудовників, перевізників та ін.) за виконання ними своїх обов'язків; страхування власників джерел потенційної підвищеної небезпеки за заподіяння шкоди життю, здоров'ю, майну третіх осіб; страхування відповідальності за невиконання, або неналежне виконання договорів (угод) таких категорій, як нотаріуси, митні брокери, оцінники, аудиторі, адвокати*.

Певні види страхування професійної відповідальності мають бути включені на законодавчому рівні до обов'язкових видів страхування, що в результаті сприятиме зменшенню ризиків відшкодування певних збитків юридичних та фізичних осіб з бюджету.

За умов упровадження нових видів обов'язкового страхування необхідно враховувати: економічну доцільність, обґрунтованість і вигідність страхування порівняно з іншими інструментами управління ризиками (цільові резервні фонди, прямі компенсації з бюджету тощо), соціально-економічну значущість впроваджуваного виду страхування; можливості для формування статистичної та інформаційної баз даних; капіталізацію та платоспроможність страхових організацій, природу ризиків, розміри можливих збитків, рівень безпеки виробництва тощо; додержання принципів обов'язкового страхування; достатній рівень купівельної спроможності споживачів страхових послуг; наявність відповідної інфраструктури, що забезпечить здійснення обов'язкового страхування; оцінку наслідків, передусім соціальних, упровадження нового виду страхування.

З огляду на викладене можна зробити такий висновок. Нині досягнення оптимального співвідношення між обов'язковим та добровільним страхуванням можливе лише за умови реалізації виваженої державної політики в цій сфері шляхом перегляду наявних видів страхування, критичної їх оцін-

---

* Зокрема, це передбачено в законодавстві Російської Федерації.

ки і прийняття на її основі рішення про доцільність таких видів, відповідність їх умов потребам сьогодення та необхідність удосконалення їхнього законодавчого забезпечення. Обов'язкове страхування виправдане лише в тих сферах діяльності, де воно справді потрібне, отже, його нові види повинні запроваджуватися лише в разі реальної потреби, у контексті вирішення найважливіших питань соціального страхування. Зауважимо, що введення нових видів обов'язкового страхування – це екстенсивний шлях розвитку. Інтенсивно страхова галузь може розвиватися через удосконалення та впровадження нових видів добровільного страхування.

Напрями удосконалення особистого страхування. Основою галузі страхування має бути добровільне страхування, зокрема страхування життя, що дасть змогу залучати довгострокові інвестиційні ресурси.

На сьогодні для сфери особистого страхування (у тому числі страхування життя) характерні такі проблеми: низький рівень доходів громадян; недовіра з боку населення до страхування; брак інструментів для надійного інвестування активів страхових організацій; брак економічних стимулів, зокрема податкових, для участі населення та роботодавців у довгостроковому страхуванні життя.

Останнє є найболючішою проблемою, адже у більшості країн роботодавці, за наявності відповідних умов, зацікавлені у страхуванні працівників.

В умовах зниження темпів зростання народжуваності, підвищення рівня смертності, реформування пенсійної системи особливого значення набуває розвиток страхування життя із забезпеченням регулярних страхових виплат (страхових рент, пенсій та ануйтетів). Розвиток довгострокових видів страхування залежить від розвитку інших фінансових інституцій і ліквідних інструментів, в які можуть інвестуватися активи страхових компаній.

Для досягнення цілей Стратегії розвитку страхового ринку щодо розвитку особистого страхування необхідно вжити відповідні заходи, зокрема: доповнити страхове законодавство положенням, які стосуються визначення специфіки видів страхування життя, медичного страхування, страхування від нещасних випадків та хвороби; створити гарантії збереження накопичень страхувальників (створення гарантійних фондів тощо); удосконалити та скоригувати режим оподаткування страхувальників та страховиків таким чином, щоб стимулювати розвиток довгострокового (накопичувального) страхування; розширити напрями для довгострокових інвестицій страхових компаній, які здійснюють страхування життя; забезпечити умови, які стимулюють розроблення нових видів страхування на основі маркетингових досліджень.

Напрями удосконалення функціонування страхових компаній в системі недержавного пенсійного забезпечення. В Україні інститут держави, подібно до інших країн, поступово відмовляється від обтяжливих соціальних гарантій та неефективної системи соціального забезпечення. Розвиток особистого страхування є важливим доповненням соціальної політики держави, насамперед у реалізації функцій соціального захисту населення, зокрема пенсійного забезпечення. Пріоритетними напрямками розвитку страхового ринку є довгострокове страхування життя та участь страховиків у системі

недержавного пенсійного забезпечення, що сприятиме підвищенню ролі приватного сектору у виконанні соціальних програм та зменшенню видатків державного бюджету.

Наявність низки проблем розвитку вітчизняної системи пенсійного забезпечення громадян та невідповідність сучасним вимогам ринку пенсійних послуг зумовлює необхідність докорінного реформування у галузі страхування. В умовах, коли держава не може гарантувати достатню фінансову підтримку пенсіонерам, накопичувальне пенсійне страхування і страхування життя стають ефективним інструментом мотивації персоналу.

В Україні, згідно з положеннями Закону України “Про страхування”, передбачено, що об’єктами страхування можуть бути майнові інтереси, пов’язані з додатковою пенсією. Водночас Законом України “Про недержавне пенсійне забезпечення” від 09.07.2003 № 1057-IV передбачається можлива участь у недержавному пенсійному забезпеченні трьох учасників цього ринку – пенсійних фондів, банків і страхових компаній.

Пенсійне страхування, яке є одним із продуктів страхових компаній, належить до страхування життя. У свою чергу, страхування життя охоплює ризикові програми (на випадок смерті, інвалідності тощо) та накопичувальні програми з виплатою капіталу (для придбання нерухомості, витрат при народженні дітей тощо).

Діяльність страхової компанії в системі недержавного пенсійного забезпечення пов’язана з низкою ризиків як для страховика, так і для страхувальника. З одного боку, довгострокове накопичувальне страхування життя (пенсійне страхування) досить обтяжливе для страхової компанії з огляду на стовідсоткове настання страхового випадку та обмежені можливості інвестування вільних ресурсів. З другого – страхувальники наражаються на ризик невиконання страховою компанією зобов’язань за страховим полісом. Водночас учасники пенсійного страхування не мають права на вільну зміну пенсійної схеми, як передбачено Законом України “Про недержавне пенсійне забезпечення”, натомість припинення виконання зобов’язань за контрактом та інші подібні контрактні зміни регулюються страховими регулятивними нормами.

У багатьох країнах державне пенсійне страхування обов’язкове для тих людей, чий щомісячний дохід до вирахування податків не перевищує певної суми. Співробітники компаній, що заробляють більше цієї суми, можуть відмовитися від послуг держави і звернутися до приватного страхування.

Корпоративне накопичувальне та пенсійне страхування за наявності певних мотивуючих чинників, податкових стимулів може стати стратегічним напрямом розвитку ринку страхування життя. Працівники підприємств більше довіряють своєму керівництву. Лише усвідомивши згодом вигоду страхування життя, почнуть самі додатково оплачувати страхові внески і самостійно укладати нові договори (ризикові, накопичувальні, інвестиційні).

При розбудові ефективної збалансованої системи недержавного пенсійного забезпечення за участю страховиків слід спиратися на вироблені світовою практикою загальні принципи пенсійного страхування. Цими принципами забезпечується: 1) гарантоване надання застрахованій особі регу-

лярного доходу (довічного або на визначений строк) після закінчення нею трудової діяльності; 2) накопичення необхідної суми пенсійного резерву за рахунок періодичної сплати страхових внесків протягом трудової діяльності; 3) наперед визначений обсяг страхової гарантії (сума страхових виплат); 4) сплата страхових внесків особисто застрахованою особою або за рахунок коштів страхувальника-роботодавця; 5) заборона викупу суми накопиченого пенсійного резерву страхувальником-роботодавцем; 6) безперервність переходу прав страхувальника від одного роботодавця до іншого; 7) неможливість дострокового виходу з системи недержавного пенсійного забезпечення (за винятком зміни країни проживання застрахованою особою або настання в неї критичного стану здоров'я); 8) виплата ануїтету (довічного або на строк), що відповідає сумі пенсійного резерву, при закінченні трудової діяльності за будь-яких обставин; 9) виплата певної суми при виході на пенсію як одноразової допомоги; 10) обов'язкове страхування життя і, за згодою застрахованої особи, її здоров'я та/або працездатності протягом терміну сплати внесків або довічно; 11) можливість успадкування частини накопиченого пенсійного резерву застрахованої особи у випадку її смерті протягом трудової діяльності (у період сплати внесків) спадкоємцями цієї особи.

Слід нагадати, що Директива 2002/83 ЄС від 05.11.2002 до додаткових функцій страхування життя відносить управління страховиками активами недержавних пенсійних фондів.

Як бачимо, ці принципи (можливо, формально за винятком п. 9, яким передбачена можливість поряд з ануїтетом виплати одноразової допомоги, тобто – ануїтету з першим платежем, більшим за наступні регулярні платежі), цілком підтримуючи логіку і принципи недержавного пенсійного забезпечення, передбачені Законом України “Про недержавне пенсійне забезпечення”, “бронюють” за страховиками право на здійснення пенсійних накопичень.

З огляду на викладене, вважаємо, що страхові компанії мають стати повноцінними суб'єктами НПЗ, що здійснюють повний цикл недержавного пенсійного страхування, яким охоплюється стадії як накопичення та інвестування пенсійних внесків, так і пенсійних виплат. Для цього, на нашу думку, необхідно внести зміни до Законів України “Про страхування” та “Про недержавне пенсійне забезпечення”.

По-перше, ввести у Закон України “Про страхування” поняття “недержавне пенсійне страхування”, яке повністю підтримує наведений принцип цільового формування і використання пенсійних коштів, з подальшим уточненням норм пільгового оподаткування стосовно підприємства-страхувальника і застрахованої особи – фігурантів договору недержавного пенсійного страхування. Виплати мають здійснюватись лише після досягнення застрахованою особою пенсійного віку, визначеного законодавством, і лише у формі строкового чи довічного ануїтетів з обов'язковим збереженням умови захисту застрахованої особи на випадок смерті впродовж періоду між початком дії договору та досягненням нею пенсійного віку.

По-друге, у Законі України “Про недержавне пенсійне забезпечення” законодавчо визначити норми, згідно з якими: страховик за умови укладан-

ня договорів недержавного пенсійного страхування автоматично набуватиме статусу повноцінного учасника системи НПЗ; страхувальник повинен мати можливість вільного вибору та заміни фінансового посередника – суб'єкта НПЗ; на страховика повинні поширюватися зобов'язання щодо збереження накопичуваних пенсійних внесків у системі НПЗ до досягнення застрахованою особою пенсійного віку, крім передбачених Законом випадків: тяжка хвороба, інвалідність I–II групи, виїзд на постійне місце проживання в іншу країну тощо; зміна страхувальника-роботодавця при звільненні застрахованої особи не повинна зумовлювати штрафні санкції до страховика і страхувальників.

Інакше кажучи, недержавне пенсійне страхування має повністю підтримувати концепцію вільного вибору та заміни фінансового посередника – суб'єкта НПЗ, невиходу накопичуваних коштів з системи НПЗ до досягнення застрахованою особою пенсійного віку за винятком випадків, передбачених Законом.

Насамкінець зазначимо, що залучення страхового ринку України до процесу глобалізації страхових відносин відбуватиметься поступово й вибірково. Великі зусилля знадобляться для адаптації національних страхових продуктів до вимог світового ринку, набуття їхніми параметрами конкурентоспроможного рівня. Підвищення міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних страхових продуктів – основа входження страхового ринку України в процес глобалізації страхових відносин.

Наголосимо, що страхування активізує розвиток підприємницької діяльності, дає змогу зменшити ризик та обсяги втрат в умовах ринку.

Створення ефективних систем медичного, соціального й пенсійного забезпечення сприятиме також удосконаленню страхових інструментів у системі соціальних гарантій населення України. Це, у свою чергу, забезпечуватиме поліпшення якості життя й добробуту громадян, що підтверджує досвід економічно розвинутих країн. Жодна держава не зможе ефективно діяти в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів, якщо не створить ефективну систему соціального захисту власних громадян, що без належної системи страхування зробити неможливо.